

STORFANGEREN OG TRÆSKÆREREN

UJUÑNÂT (1862-1940)

Af

HANS LYNGE

Handels- og Søfartsmuseet ejer to grupper fortrinlige figurer af grønlandere, 10 større og 6 mindre, ialt 16. Figurerne, der har været vist på den grønlandske udstilling i København 1932, er udsåret i træ og bemalet af grønlænderen Johannes Kreutzmann. Redaktionen har bedt den grønlandske forfatter og billedhugger Hans Lyngge give en levnedstegning af denne interessante skikkelse, der ikke blot var en udmærket kunstner, men i sin ungdom havde været en dygtig fanger.

STAMFADEREN til familien Kreutzmann i Grønland, J. F. Kreutzmann, f. 1787, blev assistent 1806 og var kolonibestyrer fra 1835 til sin død 1853 ved Sukkertoppen. Pastor Carl Janssen der var missionær i Grønland fra 1844 til 1857 fortalte, „at han var en flink simpel mand der var grønlandsk gift og lod sine 11 børn være og blive grønlandere. — Hans hus var halvt dansk, halvt grønlandsk. I dets indre rum opslog vi vor bopæl, og ved en frisk julekage, ost, rentunger og et glas vin måtte vi besvare hans mangfoldige spørgsmål.“

Kreutzmann eller som han kaldtes af grønlænderne *Kurussé* blev gift med en pige fra Frederikshåb, som hed *Arnâjâk*, datter af en kone ved navn *Norrassak*. Moder og datter var begge vaskeægte eskimoer og var meget mørke i loden. Kreutzmann havde som ung lært sig kajakkens kunst og var sælfanger. Som sådan havde han lært at iagttage vejrligets forskellige faktorer og tilegnet sig generationers viden om naturkræfternes samspil, så han i sine gamle dage kunne optræde som rådgiver for rejsende. „Vi nærmede os det frygtede farvand . . . overfaldes man på denne strækning af sydostsø, er man fast uden redning forloren, og jeg priste Kreutzmanns 36 årige erfaring . . .“

Janssen skrev videre: „Da Kreutzmanns kone havde været til alters i dag, fik hun lov til at spise tilbords med sin mand og mig. Og hun sad såre forknýt og forlegen under hele måltidet som om hun ønskede, at det blot havde ende.“

I virkeligheden var Arnâjâk en meget rask og dygtig kvinde, som forstandigt ledede sit hjem og tog sig meget af børnenes opdragelse, og der var nok at gøre med de 11 børn. Kreutzmann kaldte hende aldrig andet end „min højre hånd.“ Børnene voksede, „hans sønner var Kangâmiuts fortrinligste fangere. De havde fra oktober til maj fanget 205 sælhunde med harpun — ikke skudt en eneste med bøsse, hvilket jo enhver klodrian kan gøre.“

De navnkundigste af Kreutzmanns børn var *Atarâk* (Jens), der overgik sin far som kajakfanger, og *Kristoffer*, hvis akvareller „Sejladts om søndagen“ og „Habakuk danser med sine koner“, samt andre Habakuk-billeder var blevet klassikere.

Om Atarâk fortalte Janssen: „Kreutzmann sad til rors, og fra den lyse morgen roede vore sex brune langhårede knægte; en af dem var noget lysere af teint og højere af væxt, det var Kreutzmanns søn, som jeg anden dagen efter vor ankomst til Sukkertoppen havde den fornøjelse at vie til kateketens datter. Han hedder Atarâk og hun Utokak.“

Atarâk havde ord for at være hidsig og temperamentfuld, men en dygtig og driftig mand, som med fast hånd ledede handelsstedet efter sin berømte far. Hans Kone Utokak hed i virkeligheden Charlotte Amalie. De fik adskillige børn: Gerhardt, *Ujuânât*, Kalulît (som blev gift med missionær Christian Rosing), Kalistat, Orto og Mâliánguak.

Ujuânât (Aron Klaudius Sivert Sommer *John* Johannes Kreutzmann) blev født 13. juli 1862. Drengen fik kajak allerede i otte års alderen, men kort tid derefter omkom hans ældre broder Gerhardt i kajak, og overvældet af denne sørgelige begivenhed gemte Atarâk Ujuânâts kajak og holdt den skjult for ham et stykke tid.

Ujuânât og en jævnaldrende dreng var engang ude i sundet at øve sig, da han i ungdommelig kådhed fandt på at anbringe kampesten bag ved sig ovenpå kajakken, hvilket også hans ledsager efterlignede for at lade som om de hjemførte stort bytte. En ældre mand, som kun var i stand til at fiske ulke, var i nærheden og så det. Denne mands hemmelige opgave var at holde øje med drengene for Ujuânâts fader, og da den strenge Atarâk hørte om drengenes narrestreger, hvorved de havde bragt sig selv i fare, pryglede han sønnen og flåede skindet af hans kajak og slængte skelettet bort.

Atarâk var dog ikke sen til at opdage hvad der stak i drengen, som syntes at være født til bedrifter, og senere undlod han klogeligt at straffe ham for hans udskejelser i kajakken. Og Ujuânât skuffede ikke

Johannes Kreutzmann i færd med at farvelægge nogle af sine eftertragtede træfigurer af grønlandske folketyper. Fot. Poul Holm.

The Greenlandic hunter and artist Johannes Kreutzmann (Ujuānât) painting some of his wooden figures of Greenlanders.

faderens forventninger. Hans triumfer som barn overgik hvad der hidtil havde været kendt. 13 år gammel harpunerede han sin første sæl og 15 år gammel fangede han så mange sæler, at han havde skind nok til at betække en konebåd. Det var ikke set før, at en dreng i den alder

kunne få konebåd, blive arbejdsgiver for adskillige mennesker og få status som en mand og som erhverver og forsørger. Det var dog ifølge Ujuānāts egen beretning til Knud Rasmussen almindeligt i de tider, at drenge „blev renjægere før de har stået for præsten.“

Med konebåden åbnedes en ny verden for Ujuānāt: langfarterne på rensdyrjagt. Og han valgte ikke de nærmeste jagtdistrikter, men fo'r straks til *Nagssugtôk* (oversat: egnen med de mange rensdyrtakker, d.v.s. Nordre Strømfjord), hvor han tidligere havde været som en af besætningen hos en farbror. Som faste ledsagere hvervede han et ældre ægtepar, som fulgtes med ham på mange anstrengende jagtrejser indtil høj alder tvang dem til at holde op. Hans mål var den store indsø *Tasersiak*. Når man havde roet 200 km langs kysten, kom man til Nagssugtôks 190 km lange fjordstrækning. Og fra et egnet sted i fjordens indre bar de proviant, lejrgejer og hvad der ellers var nødvendigt for et længere ophold på fastlandets indre på lange dagsmarcher i fire dage.

Ved storsøens bred havde Ujuānāt en stor kajak liggende. Den var beregnet til at transportere mennesker over til andre bredder og havde en sådan kapacitet, at den foruden sin egen mand kunne klare en hel velvoksen tyr. Storsøens bredder måler mange mile i rundkreds og det tog flere dage at ro fra den ene ende til den anden.

Afstandene var dog ikke for store for Ujuānāts gamle ledsagere, når tobakshungeren meldte sig. Når kridtpiberne havde været knust og stykke for stykke brugt som skrå, kunne de finde på at gå de fire dage til deres udgangspunkt nede i fjorden for at se efter om der skulle være noget der smagte af tobak i den gamle lejr. Ujuānāt brugte skråtobak på sine vandringer og havde den gemt mellem sin kamik og skindstrømpen, og det kunne ske, at han fandt den øverste kant af strømpen skåret over og erstattet med en ny, fordi de gamle havde taget den for at bruge det tobaksplettede skind som skrå.

Ujuānāt giftede sig i en ung alder, men konen døde efter kun kort samliv. Sorgen over tabet af denne unge kvinde slog Ujuānāt næsten helt ud. Han giftede sig igen med Bolátâarak, f. Petrussen 1875.

På denne tid udviklede Ujuānāt sig til storvildtjæger, harpunerede hvidfisk og hvalrosser fra kajak. Hans lige havde ikke været set i mands minde. De levede i overflod og Ujuānāt levede lykkeligt med sin anden kone, som fødte ham mange børn. Men endnu medens børnene var små var der mærkbar nedgang i fangstdyrenes mængde; det skulle vise sig, at de ændrede klimatiske forhold var ved at gøre sig gældende og tiltrak

En serie af Johannes Kreutzmanns grønlænderfigurer, to mænd og fire kvinder, hver ca. 40 cm høje. Handels- og Søfartsmuseet. Fot. Holger Knudsen.

A set of six Greenlanders, two men and four women, carved by Johannes Kreutzmann. Height about 40 cm.

dyrene til de koldere vande. Da denne kendsgerning gik op for ham, flyttede Ujuānât nordpå med sin familie. Stedet hed *Ilivilik* på nord-siden af Sdr. Strømfjord. Her var der nok storvildt at jage. Den sidste del af september, hele oktober og det meste af november blev hvert år tilbragt i *Ilivilik* indtil omkring 1910.

Familien bestod af Ujuānât og hans kone Bolette, deres børn og tre drenge, hvoraf de to var hans afdøde brors sønner, som han havde taget i pleje. De unge knægtes skæbne var streng, for det var almindeligt i datidens Grønland, at forældreløse blev trælle for de mennesker der tog sig af dem. Det hjalp ikke, at de tilhørte familien, og da Ujuānât i sin ungdom viste sig at slægte sin strenge og ofte ildesindede fader på, blev trældommen tung. Den ene, Josef (Ujôrsinguak), fik tidligt en benskade og kunne simpelthen ikke opfylde de strenge krav der blev stillet

til ham, men gjorde sig fri, mens Tønnes (Tīnaseralak) forblev hos Ujuānāt indtil hans død.

Ujuānāt skånede aldrig sig selv og dyrkede sit kajakerhverv nøjagtigt efter de gamle traditioner, som gjaldt for sagnfigurer. Han tog afsted på fangst ved første tegn på daggry og gjorde det på fastende hjerte. Efter en lang dags anstrengende jagt og strabadser, når dagens eneste måltid skulle indtages, var han ofte så medtaget, at han ikke kunne få maden ned. Man undrer sig over, at de ikke tog proviant med, men det lod sig simpelt hen ikke gøre for de søgående mænd, da kajakken ikke tillod dem at forrette nødtørft.

Spækket af de dyr Ujuānāt fældede blev solgt til handelen, derimod aldrig skindene, og da konen var en dygtig garver og syerske, var de meget velklædte. Ilivilik var det sydligste sted, hvor hundeslæde blev brugt. Ujuānāt indførte det for at kunne bringe storvildtet op over den høje isfod, og med hundeslæde var det nemt for ham at foretage handels- og forsyningsrejser til *Itivdlek*, som var det nærmeste handelssted.

Disse langvarige fangstrejser fandt sted inden for skoleåret, og Ujuānāt måtte tage sig af børnenes undervisning og gudstjenesterne om søndagen. Han læste op af trykte prækener og ritualer og sang salmer med sin familie, alt i overensstemmelse med de gældende regler for missionsarbejdet i Grønland. For dette arbejde fik han 12 kr. hver sæson, og han plejede at more sig over, at han hjalp sin egen familie og fik penge for det af staten — en tankegang, som han ikke forstod.

Et par gange under udøvelsen af sit farlige håndværk, storvildtjagten, blev Ujuānāt angrebet af de rustrødfarvede hanhvalrosser, som var de mest glubske af alle fangsttyr næst efter sortsidesælernerne. Men her hjalp den gamle iagttagelse, at hvalrosser ikke tålte at blive rørt ved knurhårene, og med en lynsnar bevægelse kom han den aggressive hvalros i forkøbet, så den forstyrret af berøringen væltede baglæns uden at gøre ham fortræd. En anden gang undslap han takket være sin hurtighed til at undvige, men fik et alvorligt skub af hvalrossen der strejfede ham.

Disse indbringende ophold i Ilivilik blev Ujuānāt nødt til at opgive. En heksejagtstemning opstod i Kangâmiut hos mændene, som fortolkede fangstdyrenes gradvise forsvinden med Ujuānāts ødelæggende virksomhed. Dette kom til at betyde en mærkbar økonomisk nedgang for ham, som i Ilivilik også drev storstilet rævejagt med fælder.

Herefter jagede han fra Kangâmiut, men opdagede snart, at det gav

Tre figurer fra en serie på ti, hver ca. 50 cm høje. Kreutzmann afbildede personer, han kendte, og formåede med stor kunst at gengive den enkeltes særpræg. Handels- og Søfartsmuseet. Fot. Holger Knudsen.

Three figures from a set of ten. Height about 50 cm. Kreutzmann carved people he knew and captured their individuality.

for lidt udbytte. Så begyndte han at drive laksefiskeri i *Kangerdluarssúnguak*, og det udviklede sig snart til at blive endnu mere indbringende end fangsten, da den var bedst. Det årlige fiskeri varierede fra 60 til 100 tønder saltfisk og bjerge af den lækre tørfisk. Her var det, at Knud Rasmussen opsøgte ham 1904 for at blive belært i kajakroningens ædle kunst. Og morsommere elev havde Ujuānāt aldrig haft. Det morede ham hos Knud at opdage den samme ungdommelige kådhed, han selv havde haft så rigeligt af. Knud kæntrede flere gange udelukkende på grund af sin uforsigtighed og gå-på-mod, men så kravlede han ud af sin

kajak og svømmede i land. Store svømmere var grønlænderne ikke, fordi det kolde vand var for farligt at svømme i.

Knud gav sin begejstrede beskrivelse af Ujuānāt overskriften „Storfangeren Ojuvainath“. Heri sagde han bl.a.:

„Ojuvainath var 40 år, men så ud som en mand på knapt 30. Han var dansk-grønlandsk blanding, middelhøj og ualmindelig harmonisk bygget. Hans ansigtstræk var ikke stærkt markerede, men fine; et sort, kruset hår faldt ned over en høj, hvælvet pande; øjnene var brune og spillende, næsen skarp, næsten lige, og den energiske mund var halvt dækket af et tætklippet, rød-blond fuldskæg. Hans gang var spænstig, holdningen statelig. Han var stærk og forstod at benytte sig deraf; hans tanker var klare, og han gav dem altid udtryk i et elegant grønlandsk. Mod havde han i overflod og lagde heller ikke skjul derpå. Sine landsmænd var han overlegen i alt, hvad der vedrørte kajakfangst, og han var sig sin position bevidst. Han førte sig med en værdighed, der ellers er grønlænderen ganske fremmed, og man mærkede uvilkårligt, at ingen af hans landsmænd godvilligt turde gå ham imod i noget, og hvor han bød, fulgte øjeblikkelig handling.“

Ved en voldsom stormkatastrofe, der d. 24. februar 1908 ramte Kangāmiut og dræbte seks gode fangere, gjorde seks koner til enker og 21 børn forældreløse, overgik Ujuānāt endnu engang andre mænd ved sin dygtighed og ved sit mod, idet han reddede to mænd fra den visse død med fare for sit liv.

Af hans børn lignede den ældste søn Jens ham mest. Han kunne alt inden for kajakfaget „inden han stod for præsten“, men han havde lyst til at studere. I de 80 år seminariet i Godthåb havde bestået var der ingen elev der fik så gode karakterer som Jens, og naturligvis blev han sendt til Danmark for videre uddannelse, men i Danmark fik han tu-

→

Tre andre figurer fra serien på ti. Den gifte kvinde, der karakteriseres ved blå bånd om hårtoppen, bærer sit barn i den såkaldte amaut, en speciel anorak med en udposning på ryggen. Handels- og Søfartsmuseet. Fot. Holger Knudsen.

Three other figures from the same set of ten. The married woman, distinguished by her hair-top tied with a blue ribbon, wears a parka, the so-called amaut, the hood of which is arranged for carrying babies.

berkulose og kom året derefter hjem blot for at dø i familiens skød. Det var et stort slag for den 63 år gamle Ujuānāt, som havde været stærkt knyttet til denne søn, hans første. Familien var gæster hos mine forældre i Sukkertoppen, da Jens skulle til Danmark. Moderen og hans søskende græd, da Jens sagde dem farvel, Ujuānāt var rolig og fattet, lod sig ikke mærke med, hvad han følte, men da Jens var taget afsted, lukkede han døren til sin stue og lagde sig på briksen.

Jeg beundrede Ujuānāt fra den første tid jeg lærte ham at kende. Da var han midaldrende og ikke længere storvildtjæger. Al voldsomhed havde forladt ham, han var en meget pæn og venlig mand. Jeg følte mig straks stærkt draget af hans personlighed. Kajakken havde han næsten helt lagt på hylden. Den tur, han lokkede mig med for at besøge ham i Kangāmiut, gik til *Ungussivik*, hans tidligere fangstplads ved munden af Sdr. Strømfjord, med hele familien, blev uforglemmelig for mig. Jeg sad ved siden af ham ved roret, medens båden for en svag nordenbrise gled lydløst frem, og lyttede til hans og Bolátâraks fortællinger om deres oplevelser på rejserne til de steder, han pegede ud for mig. Jeg var 16, og det gjorde stærkt indtryk på mig at blive ven med den store erfarne mand. Bolátârak viste sig at være en meget munter kone, som under megen latter fortalte om de ting, de havde gjort forkert eller som de ærgrede sig over dengang.

Ujuānāt havde allerede som ung været en dygtig håndværksmand og var nu beskæftiget med at lave træfigurer. Han delte thuleeskimoernes glæde over det flydetræ, der nåede vore træfattige kyster, ført dertil af strømmen, en glæde, som fik enkelte fædre til at kalde deres sønner „K'issúnguak“ (det kærkomne lille stykke træ). Knud Rasmussen fremhævede hans glæde over sine børn, fortalte, at han sagde først „børnene“ og bagefter tilføjede „og min kone“. Denne kærlighed til børnene gav stødet til den kunst, han blev mester i. Han lavede trædukker til dem, og da glæden over de ting, han havde lavet, var stor hos de mennesker der så dem, følte han sig tilskyndet til at fortsætte.

„Med alderen træder fortiden ligesom tydeligere frem i ens tanker“, sagde han til mig, „de mange usædvanlige mennesker, jeg har beundret og holdt af, blev levende for mig, så jeg begyndte at prøve at fremstille deres skikkelser af træ.“

Ujuānāt døde 16. febr. 1940, godt 77 år gammel. Han overlevede Bolátârak med 9 år. Knud Rasmussen ville have beundret ham endnu mere, hvis han kunne se ham som gammel, for han var stadig rank og

så stolt ud, og endnu flere agtede hvad han sagde, for han var fuld af erfaring og livsvisdom. Han havde mistet meget i livet, overlevet de fleste, han havde holdt af, men han havde fundet fred med sig selv og lyste af ophøjet ro og godhed. Han havde gjort voldsomt oprør som ung, når noget bød ham trods, men nu var han blevet en pryde for sin by, Kangâmiut, hvor heksejagtstemningen for længst havde lagt sig og vejet pladsen for befolkningens beundring af den mand, som i levende live var blevet en sagnfigur.

Jeg har støttet mig til to skrevne beretninger, nemlig Carl Janssen: „En grønlandspræsts optegnelser 1844-49“, Gyldendal 1913 og Knud Rasmussens Mindeudgave 3. bind, „Under Nordenvindens Svøbe“, Gyldendal 1934. Men de fleste oplysninger har jeg fået af Ujuānāts to døtre, Amalie og Māliārak. Jeg vil gerne rette en hjertelig tak til de to og til museumsleder Jens Kreutzmann, Godthåb, der på bånd har optaget sine egne og Māliāraks oplysninger og stillet dem så beredvilligt til min rådighed.

UJUĀNĀT, HUNTER AND WOODCARVER (1862-1940)

Summary

In the Greenland Exhibition held in Copenhagen in 1932 there were a number of very fine hand-carved, painted wooden figures of Greenlanders. They were made by a Greenlander, Johannes Kreutzmann. Those figures, sixteen in all, belonged to the Danish Maritime Museum. Hans Lynge, author and sculptor, of Godthaab, Greenland tells in his article about the man who made them, to a large extent based on interviews with his family.

Kreutzmann was the grandson of J. F. Kreutzmann (born 1787), who was the manager of the Danish settlement Sukkertoppen in Greenland, and married a native girl, Arnâjāk. Their eleven children were brought up as Greenlanders and followed the customs of the country. A son, Atarâk (Jens), also married a Greenlander, Utokak, by whom he had six children. One of them was Ujuānât (baptized Aron Klaudius Sivert Sommer John Johannes Kreutzmann), born in 1862 and the carver of the figures mentioned above.

At an early age Ujuānât was a skilled hunter and kayaker. He was only thirteen when he harpooned his first seal and within two years he had caught enough seals to cover a *umiak* or women's boat with their skins. He made hunting forays after reindeer far from his home, and harpooned beluga and walrus from his kayak. By this time he was able to support a family and married early, though his wife died shortly afterwards. Her death was a great sorrow to him, but he married again, this time to Bolâtârak (little Bolette) Petrusen, and they had numerous children. For many years he hunted in the neighbourhood of Ilivilik, to the north of Søndre Strømfjord. When, much to the inhabitants' anger, game began to

disappear from that part of the country, he turned instead to salmon fishing. He also taught his children their lessons and held Sunday services for his family, reading sermons and singing hymns with them. They lived in Kangâmiut.

As he got older he gave up hunting and began to carve wooden figures. As material he used driftwood found on the shore. He had been used to making wooden dolls for his children, which were admired by all who saw them, and he went on to carve small figures of some of the interesting people he had met and known in the course of his long life.

He died in 1940, at the age of 77. In his younger days he had been a hard man, a bit of a rebel, but the years brought wisdom and experience and in spite of all his misfortunes he kept his sense of humour and found peace at last.